

KONSTANTINOVE POLEMIKE

Povijesni izvori koji govore o životu i radu Solunske Braće kadšto ističu Konstantinov smisao za polemiku, njegovu sposobnost da u verbalnim dvobojima (disputacijama) obrani svoj stav. Kad nas stari tekstovi i ne bi izravno podsjećali na taj Konstantinov dar, uočili bismo ga iz sama opisa njegova djelovanja. Bizant mu je povjeravao važne diplomatsko–vjerske misije računajući s njegovim velikim znanjem, ali i s njegovom vještinom raspravljanja. Kršćanstvo u to doba učvršćuje osvojene i pokušava stići u nove prostore. U tim se nastojanjima sučeljava s drugim svjetovima, s drugim vjerama i kršćanske su dogme nerijetko predmet razgovora koji nisu lišeni polemičkih tonova.

DAVID I GOLIJAT

Prvi zabilježeni javni nastup imao je Konstantin još kao mladić. Dobio je zadatak da se uključi u *ikonomahiju*, borbu oko ikona, tj. da polemizira s ikonoklastičkim patrijarhom Ivanom VII. Gramatikom koga stari slavenski spisi zovu i Janis/Janes. Patrijarhov stav da se ne smiju štovati svete slike bio je na sinodi 843. godine osuđen i on je zbačen s patrijaršijske stolice. Govorio je, međutim, da su ga nasilno otjerali, ali ne i uvjerali («Nitko se ne može suprotstaviti mojim razlozima»). U 5. glavi *Žitja Konstantinova* čitamo o tome kako je car suprotstavio učenom patrijarhu mladolikoga filozofa govoreći: »Ako uzmogneš u sporu pobijediti ovoga mladića, moći ćeš ponovo zauzeti svoju stolicu.«¹⁴ Konstantinov životopisac priča dalje: »On (patrijarh) pak, ugledavši mladolika filozofa, a ne znajući da je u njemu zreo duh, kao i u onima koji su s njim bili poslani, reče im: *Vi niste dostojni mojega podnožja, a ne da s vama raspravljam*. Filozof mu je rekao: *Ne čini kao što čine ljudi, već gledaj na Božje*

---

¹⁴ Car je doista rekao »u sporu pobijediti« jer »ikonoklasti nikada nisu u rasprava ma pobjeđivali riječima nego oružjem«. (J. Bratulić, *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela*, KS, Zagreb 1985, str. 39)

*zapovijedi. Kao što je Bog tebe sazdao od zemlje i duše, tako smo i mi svi. Stoga, čovječe, gledaj na zemlju i ne hvastaj se. Janis je opet odgovorio: Ne može se ujeseo cvijeće tražiti ni starca u rat nagoniti kao kakvog mladog Nestora.*¹⁵ Filozof mu odgovori: *Sam na sebi krivicu pronalaziš. Reci, u kojoj je dobi duša jača od tijela?* On odgovori: *U starosti.* Filozof će na to: *Na kakav te boj silimo, na tjelesni ili na duhovni?* On reče: *Na duhovni!* Filozof mu odgovori: *Ti ćeš onda sada biti jači. Ne govori nam takvih bajki. Ta mi ne tražimo cvijeće kad mu vrijeme nije, niti te tjeramo u rat.*¹⁶

To je uvod u glavni dio polemike predmetom koje će biti štovanje svetih slika. Zapravo je riječ o završnom činu jedne unutrašnje bizantske drame koja je trajala već više od jednog stoljeća. Započeo ju je car Leon III. Isaurijac, predstavnik vojne aristokracije, koji je tražio načina da ograniči moć crkve i da dio njezinih prihoda odlije u državnu blagajnu. Jedan od njegovih poteza bio je i zabrana štovanja svetih slika, a taj je potez započeo jednu osobitu diobu unutar bizantskoga društva (*ikonoduli* = ljubitelji ikona, *ikonoklasti* = razbijači ikona) koja je prilično uzdrmala moćnu državu i carski dvor je morao intervenirati. Svrgavanje patrijarha Ivana VII. Gramatika značilo je zapravo kraj te borbe. Kako je izgledala njegova polemika s Konstantinom, o čemu se vodila i na koji način, dobro će, mislim, ilustrirati ovaj odlomak: »Tada postidjeni starac (patrijarh) preokrene govor i reče: *Reci mi, mladiću, zašto ne častimo i ne ljubimo pokidan križ? A vi se ne stidite častiti sliku ako je naslikana samo do pojasa?* Filozof mu odgovori: *Križ ima četiri dijela, pa ako nema jednoga (dijela), više nema ni svog oblika. Slika pak samim izgledom pokazuje lik i sličnost onoga radi kojega je naslikana. Tko je vidi, ne vidi lik lava ili risa nego lik pravoga (uzora).*«

U tom tonu teče rasprava koja je po svom toku i ishodu podsjetila mnoge istraživače slavenske starine na borbu Davida i Golijata, a neki međutim sumnjaju je li ona uopće održana i misle da je možda riječ samo o Konstantinovu polemičkom sastavu u formi dijaloga. Ipak, i u tom slučaju polemika je u službi konkretnih ciljeva, što se vidi po posljedicama koje su ona i njoj slične proizvele: nakon političkoga patrijarh je doživio i moralni poraz.

¹⁵ Ovdje se misli na Nestora poznatog iz legende o Sv. Dimitriju Solunskom koji je pobijedio poganina mnogo jačeg od sebe, a ne o Nestoru iz Homera. (isto kao 1, str. 39).

¹⁶ *Žitja sv. Ćirila i Metoda*, Biblioteka izdanja »Danica«, Zagreb 1963, str. 27.

KOD SARACENA I HAZARA

U IX. stoljeću Bizant ima susjeda koji se razvio do velike snage — Bagdaski kalifat. Ta se muslimanska država odlikovala uzornom vojnom organizacijom i visokom kulturom koja je omogućavala djelotvornu propagandu islama. Kalifi su oko sebe skupljali najuglednije znalce, ne samo domaće, nego i strane. U državi su uz muslimanske Saracene ili Agarene (taj su naziv dobili jer su, po Bibliji, potomci Abrahamove sluškinje Agare) živjeli i kršćani što je samo po sebi otvaralo mogućnost vjerskih rasprava, a susjedstvo Bizanta tome je također pogodovalo. U *Žitju Konstantinovu* vrlo su precizno opisane mnoge pojedinosti njegova boravka među Saracenicima, od dolaska i prvih verbalnih čarki, preko polemike između njega i muslimanskih znalaca do scena kada ga domaćini vode po gradu da mu pokažu svoja bogatstva. To je slaviste navelo da pomisle kako je Konstantin ostavio opis svoga boravka koji se nije sačuvao. I oko godine boravka kod Saracena mišljenja se razilaze: jedni drže da je to 851, drugi da je to bilo 855. No u 6. glavi *Žitja Konstantinova* kaže se da je tada »Filozofu bilo dvadeset i četiri godine« što bi dalo za pravo prvoj pretpostavci. To je vrijeme rata između Bizanta i Arapa što, po jednim, čini tu godinu malo vjerojatnom, dok drugi vjeruju da je to doista bilo tada i da je misija imala i druge ciljeve osim onih opisanih u *Žitju*. Pitanja koja su Konstantinu postavljali nisu bila nimalo laka: od primjedbe da se muslimani puno bolje drže Muhamedova, nego kršćani Kristova učenja, preko rasprave o kršćanskom poimanju Trojstva do prigovora da kršćani ne opraštaju svojim neprijateljima mada ih njihova vjera na to poziva itd. U odgovorima Konstantin iskazuje veliko znanje i majstorstvo u vođenju dijaloga. Sam početak nam pak ukazuje i na njegovu superiornu duhovitost:

»Kad su tamo došli, vidjeli su kako čudnim i besramnim stvarima sramote i izruguju sve kršćane koji ondje žive, silno ih žalosteci. Smijeha i čuđenja radi, izvana, na vratima svih kršćana naslikali su slike demona. Filozofa su pak pitali: *Razabireš li, Filozofe, kakav je ovo znak? On odgovori: Vidim slike demona i mislim da ovdje unutra kršćani žive. Budući da demoni ne mogu unutra s njima živjeti, bježe van od njih. A gdje nema ovoga znaka na vratima, tamo su demoni s onima unutra.*«

Velik dio *Žitja Konstantinova* posvećen je Filozofovu boravku na Krimu kod Hazara koji su od VII. do IX. stoljeća imali snažnu državu koja se prostirala od Hersona do Kavkaza, Kaspijskog mora i Urala. U tom velikom kraljevstvu živjeli su zajedno muslimani, Židovi i kršćani i stalno je dolazilo do vjerskih sukoba u različitim oblicima. Konstantina je glavni posao čekao u razgovoru sa Židovima koji su dovodili u pitanje kršćanske dogme. I kao što je nerijetko Saracene pobijao citatima iz Kurana,

tako je Židovima neprekidno citirao Bibliju. Za istraživače književnog i prevoditeljskog djela Solunske Braće osobito je, međutim, zanimljiv jedan mali dio inače opširnoga 10. poglavlja u kome se kaže:

Od mnogoga smo mi ovdje, po sjećanju, samo nešto naveli. Tko, međutim, želi da ove svete riječi u cijelosti potraži, naći će ih u knjigama koje je naveo naš učitelj, nadbiskup Metod, razdijelivši ih u osam govora.

To mjesto mnogi uzimaju kao siguran dokaz da je Konstantin zapisivao svoje hazarske polemike (a neki idu i dalje: i inače je opisivao svoja putovanja i zapisivao govore i razgovore), a Metod ih je preveo na slavenski jezik. Hazarska je misija mnogostruko značajna za proučavanje Konstantinova djela, mada s gledišta slavenske misije manje zanimljiva nego što bi se moglo zaključiti po prostoru koji joj je autor *Žitja Konstantinova* posvetio. Za Konstantinov svjetonazor vrlo je zanimljiv njegov odgovor na pitanje Hazara kakva je podrijetla. On kaže: »*Adamov sam name, unuk.*«¹⁷ Takav odgovor svjedoči o demokratičnosti njegova duha koja je vidljiva kroz sav njegov život: Ljudi neka su ravnopravni, narodi također. Nema sumnje da Konstantin zna na odgovarajućem mjestu izreći najprodorniju misao. U šarolikom kršćansko–židovsko–muslimanskom društvu misao o jednakosti Adamovih sinova morala je zvučati kao zvonka protuteža stavu o posebnosti Abrahamovih potomaka. Njegova demokratičnost i široki obzori nisu ni u kakvoj protivnosti s njegovim rodoljubljem. Kada je raspravljao sa Saracenima i kada su ga pitali odakle mu toliko znanje, iz njegova odgovora upravo pršti grčko rodoljublje i samosvijest temeljena na uvjerenju da su Grci izvor svih znanja i umijeća:

*Neki je čovjek zagrabio u moru vode i nošao je u mješini i hvataše se govoreći strancima: Vidite li vodu koje nema nitko osim mene! Pristupi mu neki čovjek primorac i reče mu: Jesi li ti lud da se hvataš tom smrdljivom mješinom. Pa mi imamo toga cijelo more! Tako činite i vi, jer su od nas proizašle sve umjetnosti i vještine.*¹⁸

ZAR SUNCE NE SJA SVIMA?

Slavenska je misija slijedila ubrzo nakon hazarske. Događaji u Moravskoj i Panoniji zahtijevali su da Konstantin i Metod krenu u Rim. Na tom su putu zašli i u Veneciju i tamo se odigrao »dvoboj« s akvilejskim duhovništvom koji se ticao upotrebe slavenskoga jezika u crkvi, u

¹⁷ Jedan od najuglednijih ćirilometodijanaca Franc Grivec misli da je jedna od najvažnijih točaka Konstantinove teologije potraga za izgubljenim pradjedovskim častima, tj. za onim stanjem u kome se Adam nalazio prije istočnoga grijeha.

¹⁸ Isto kao 1, str. 45.

(crkvenim) knjigama. Slovenski ćirilometodijanac F. Grivec tvrdi da je Konstantin imao napisan opširan spis o slavenskom bogoslužju, da ga je napisao na grćkom i preveo na slavenski i da je za papu bio priređen prijevod na latinski. Taj spis nije služio samo za obranu slavenskoga jezika i bogoslužja, nego i za pouku učenicima. Grivec lucidno zaključuje da se samo tako može protumaćiti ponavljanje istih dokaza u staroslavenskim izvorima i njihova podudarnost s onim što nalazimo u papinskim pismima.

»Trojezićna hereza«, tj. trojezićno prokletstvo upravo je Konstantinov termin. Tako je on nazvao stav po kojem su samo hebrejski, grćki i latinski dostojni oltara i knjige. U polemici s trojezićnicima Konstantin iskazuje sav svoj polemićki dar, sposobnost da svoje izvanredno poznavanje ukupne tadašnje kulture poveže s dubokim promišljanjem kršćanskog naućavanja i sve to stavi u službu obrane prava svakoga naroda da se u svim poslovima služi svojim jezikom. Nakon što je izrekao nekoliko načelnih prigovora stavu trojezićnika (*»Ne daje li Bog kišu svima jednako, ili zar sunce ne sja svima? Ne dišemo li zrak svi jednako?!«*) on će iskazati svoje povijesno znanje i nabrojiti niz naroda za koje zna da su se služili svojim jezikom u obavljanju kršćanske liturgije (Armenci, Perzijanci, Abazgi, Iberci, Sugdi, Goti, Obri, Tursi, Hazari, Arabljani, Egipćani, Sirci i mnogi drugi). Nema sumnje da je slavenski prvoućitelj mnoge predstavnike spomenutih naroda sreo u manastirima na maloazijskom Olimpu koji je bio središte istoćnoga monaštva. Tamo se upoznao i s njihovim tradicijama u obavljanju liturgije, mada je i ćitanje sigurno odigralo važno ulogu u proširenju njegova uvida. Da je njegova lektira uistinu respektabilna i da se njome zaista odlićno služi u disputacijama, pokazuje i pojedinost iz polemike sa Židovima za vrijeme hazarske misije. Židovima će u žaru rasprave spomenuti njihova autora Akvilu koji je u II. stoljeću preveo s hebrejskoga na grćki Stari zavjet i umjesto izraza *među nas, s nama* upotrijebio izraz *u naše utrobe*, tj. preveo je ropski, ali Konstantinu taj izraz dobro dođe da odgovori na pitanje »kako može žena u svoju utrobu primiti Boga«.

Nakon što je protivnicima podastro povijesne razloge, vratit će se teološkim i citiranjem Biblije da se stav o povlaštenom položaju hebrejskoga, grćkoga i latinskoga ne može izvesti iz Kristova nauka.¹⁹ Konstantin citira npr. ovo: *»Neka pjeva Gospodinu sva zemlja, Hvalite Boga svi narodi, Poćite, dakle, i naućavajte sve narode, Poćite po svem svijetu i naviještajte Evandělje svakomu stvorenju«* itd. Posebno se pozi-

¹⁹ To i nije službeni crkveni stav: frankfurtska sinoda 794. proglasila ga je pogrešnim, ali u praksi se često postupalo kao da je ispravan.

va na Svetoga Pavla («Korinćanima je Pavao pisao: *Želim da biste sve jezike govorili...*«).

Naravno, ne smijemo zaboraviti da Konstantin nije autor tekstova o kojima govorimo i da mu autor »stavlja u usta« određene misli. Primjetljiva razlika u stilu između rečenica koje su autorovo pripovijedanje od onih koje se pripisuju Konstantinu ipak daje za pravo onim filozozima koji drže da su nam u tim navodima nerijetko sačuvani pravi Filozofovi govori.